

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

УДК 77.071.1(477.43)(092)

Д. С. Бабюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЛЕОН РАКОВСЬКИЙ У КУЛЬТУРНОМУ І ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті проаналізовано життєвий шлях мецената і фотографа Леона Раковського, його творчий доробок у галузі скульптури, фотографічної справи та фотомистецтва. Висвітлено його професійну зацікавленість у розвитку останнього, зокрема влаштування фотографічного павільйону в Кам'янці-Подільському, створення макетів поштових карток із зображенням колажів видів міста та їх випуск. Досліджено його участь у громадському житті міста Поділля, зокрема в творчому об'єднанні молодих польських поетів, Подільському церковно-історичному товаристві та ін.

Ключові слова: Леон Раковський, фотографія, поштівка, фотопавільйон, Кам'янець-Подільський, Поділля.

Дослідження творчого доробку поета, мецената та фотографа Леона (Леона-Войцеха-Людвіга) Раковського (1856-1908 рр.) демонструє вагомість його спадку в культурному і громадському житті Поділля, зокрема розвитку тут фотографічної справи. Його життя і діяльність фрагментарно висвітлювали С. Єсюнін, О. Ковалевська, Г. Осетрова, О. Прусевич і Є. Сікора, але розпорошеність джерельної бази щодо творчості Л. Раковського по різних архівах і приватних колекціях не дозволяла відтворити цілісної картини його діяльності, а відтак був втрачений один із сегментів культурного життя Поділля кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Метою статті є висвітлення на підставі опублікованих та неопублікованих документів, зокрема атрибутованих фотографій, життєвого шляху та творчого доробку Л. Раковського, визначення його ролі в культурному і громадському житті Поділля.

Леон Раковський народився у 1856 р. у с. Юрківцях Кам'янешького повіту [10, с.415]. Його батько Теофіл Раковський, походив з дрібномасткової польської шляхти, мати була зі старовинної вірменської родини Макаревичів. У документах Кам'янець-Подільського магістрату кінця ХVІІІ-ХІХ ст. трапляються відомості про членів пієї родини. За словами історика О. Прусевича, «вірменське походження Раковського позначилось на його зовнішності та живому темпераменті» [6, с.523].

Навчався Л. Раковський слюсарській справі та механіці на одному із цукрових заводів, а вже 20-річним юнаком почав працювати в магазинах Львова та

Києва. У 1879 р. він відкрив у с. Юрківцях майстерню з виготовлення дерев'яних шптор-жалюзів, які художньо розписував власноруч. Його вироби були неодноразово нагороджені на місцевих і закордонних виставках та мали великий попит. Крім того, він виготовляв вивіски і таблиці на металевих дошках та жести. У 1880-х роках він переніс свою майстерню до Кам'яниці [10, с.415]. Його вироби відзначали численними грамотами і похвальними листами, що зберігаються у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника [2].

У Кам'яниці-Подільському родина Макаревичів, з яких походила мати Л. Раковського, володіла будинками по вулицях П'ятницькій та Зарванській (згодом – Поштова, Троїцька та Раковського). Садиба розташовувалася на розі вулиць Зарванської і Вузького провулку (мав також назву Макаревського) і складалася з 3 двоповерхових та 2 одноповерхових будинків. Садиба належала Валерії Раковській, уродженій Макаревич, а згодом перейшла у спадок Леону, Вацлаву, Генріху, Теодору, Марії та Вікторії Раковським у рівних частинах [6, с.522-523].

У 1890-х рр. Л. Раковський став відомою і шанованою людиною у місті, брав участь у його громадському житті [5]. У 1895 р. на його замовлення був розроблений проєкт на перебудову частини другого поверху південного флігеля садиби Раковських під фотографічний павільйон [9, с.8]. Останній представляв велику кімнату, центральна частина якої освітлювалась через скляний дах. У 1903-му році фотографічний зазнав часткових перебудов [9, с.5]. У Державному архіві Хмельницької області є досить багато креслень цієї садиби, зокрема й фотографічного павільйону [6, с.524]. Згідно з описами будинку, цей павільйон мав заскленний дах і стіну – скляну галерею, площею 55 м² [11, с.7]. Над вікнами галереї і під ними була дерев'яна балка. Нижче вікон галереї частина фасаду була декорована дерев'яними елементами у вигляді лопаток. Фасад завершувався профільованим карнизом та односхилим дахом [9, с.4]. У середині приміщення розташовувались велика та дві бічних кімнати менших розмірів [9, с.5]. В описі будинку від 10 серпня 1925 р. зазначено, що в кімнаті 2-го поверху будинку «В», що слугує павільйоном для фотографічних зйомок, частина даху і стіна скляні [9, с.7].

У 1902 р. Л. Раковський брав активну участь у Першій промислово-сільськогосподарській виставці у Кам'яниці-Подільському, для якої він спорудив оригінальний, один із найкращих павільйонів на виставці. Тут продавали пам'ятні листівки авторства Л. Раковського, на яких було розміщено колажі кам'янецької старовини та вірші місцевої поетеси Яніни Гурської [6, с.523].

За спогадами О. Прусевича, Леон Раковський почав займатися фотографічною справою в останні роки свого життя, хоча вона не приносила йому заробітку [10, с.415], втім він досягнув неабиякого успіху у цій справі. Об'єктами для зйомок слугували пам'ятки архітектури міста Кам'яниці-Подільського, предмети старожитностей, народні типи Поділля, одяг та ін. [5]. Імовірно, Л. Раковський хотів отримувати прибуток із фотографічної студії, тому в 1905 р. він здав її в оренду відомому фотографу С. Гіллеру, який до квітня 1905 р. працював у будинку Студниць по Петропавлівському провулку [13], а з серпня на своїх фотографічних бланках він вказував нову адресу по Поштової вулиці в будинку Раковського [7]. Згодом С. Гіллер оселився в садибі Раковських, що зафіксовано в акті від березня 1924 року, де у списку мешканців будинку, в квартирі за номером 2, знаходимо його прізвище [9, с.13].

Леон Раковський цікавився предметами старожитностей, які постійно фотографував, зберігаючи пам'ять про них для нащадків. На його переконання, історичні предмети мають зберігатися не у приватних збірниках, а в музейних колекціях і бути доступними для громадськості [10, с.416].

Автор статті віднайшов і атрибутував 10 фоторобіт Л. Раковського. Перша робота – фото колаж, який був надрукований у книзі віршів Яніни Гурської у 1903 р.

(рис. 1) [16], на основі текстури крокодилової шкіри. Центральним зображенням є вид Туреської фортеці зі східного боку, крізь імпровізовану кам'яну арку. Над аркою був титульний напис «Janina Górska», нижче, з лівого боку, було розміщено стилізоване зображення восьмипроменевого сонця, у правий бік від якого тягнувся прямокутний щиток із вміщеним у нього написом великими літерами «POEZYE». Під щитком маленькими літерами розміщено напис «Sęwa druga». По нижньому краю на імпровізованих листках пергаменту було розміщено п'ять видів Кам'яниці-Подільського, а з лівого боку – фотографію Яніни Гурської. Між ними видами і портретом подекуди вилітено квіти ромашки. Під видами міста з лівого боку розташовано напис великими літерами «1901. Warszawa. Teodor Paprocki i Ska». З правого боку маленькими літерами було видно підпис автора «Ft Leon Rakowski. Kamieniec». На сьогодні це одна з раних датованих робіт Л. Раковського.

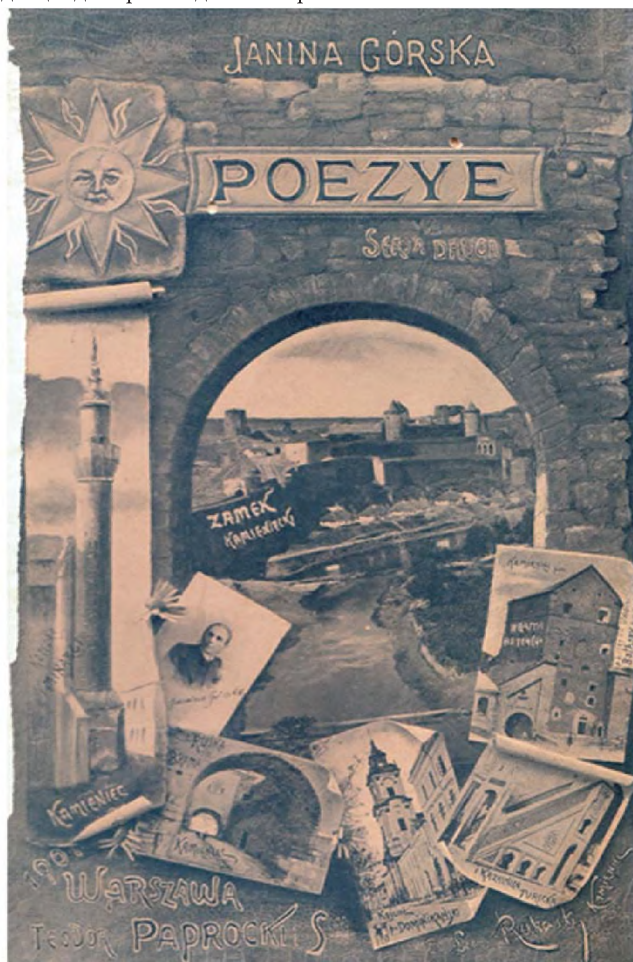

Рис. 1. Перша сторінка книги з віршами Я. Гурської

За спогадами групи туристів, які записав Г. Завадський, у 1914 р. вони відвідали Кам'янець-Подільський та придбали кілька поштівок, що продавали в магазинчику поруч з аптекою Хомського [17]. Садиба Раковських знаходилася поблизу цієї аптеки. Саме будинку був невеликий магазинчик жалюзіролетів де, серед іншого, продавалися також і листівки. [9, с. 13].

Одна поштівка була колажем (рис. 2), у центрі якого була кам'яна арка, в якій вміщено вид Турецької фортеці зі сходу. У нижніх кутах були фотографії виду фортеці із заходу і брами Станіслава Августа, а в лівому верхньому, на імпровізованому клаптику паперу, – вірш Яніни Гурської польською мовою «U stóp Kamienieckiego Zamku». У правому нижньому куті був прихований напис «Własność Leona Rakowskiego w Kamieńcu Podolskim Ser. II Nr, 15.10.1902» [17].

Рис. 2. Листівка-колаж 1

Основою колажу другої поштівки (рис. 3) була така ж кам'яна арка, але дещо більшого розміру, через яку проглядається вид Турецької фортеці зі сходу. У правому нижньому куті – фото брами Станіслава Августа, а в лівому верхньому – імпровізований клаптик паперу з віршем Яніни Гурської «Stoi zamek, orle gniazdo». Внизу по обидва боки зображені чавунні ядра з кайданами, а з правого боку приховано напис «Własność Leona Rakowskiego w Kamieńcu Podolskim». З лівого боку вказано дату «17.1.1902». У центрі із зміщенням ліворуч розміщено дещо більший і не прихований напис «z Kamieńca Podolskiego» [17].

Рис. 3. Листівка-колаж 2

На іншій поштівці зображено Вітряну браму й місцевого жителя, а зі зворотнього боку є штемпель світло-фіолетового кольору «Leon Rakowski, Kamińiec Pod. 1904.» [17].

Ще одна поштівка (рис. 4), датована 1906-м р., має фон дерев'яної дошки, на якій у стилізованій круглій рамці вміщено жіночий портрет із написом «Janina Górska», виконаним із художнім смаком. Праворуч трохи неохайним почерком написано: «Poetka z Kamińca Pod.». З-під рамки видно стилізований клаптик паперу, на якому ледь помітно виведено: «L. Rakowski» [15].

Рис. 4. Листівка-колаж з портретом поетеси Я. Гурської

На іншій листівці з приватної колекції бачимо гіпсовий барельєф із зображенням Турецької фортеці на темному тлі. У його верхній частині розміщено напис великими літерами «ZAMEK KAMIENIECKI», а у правому нижньому кутку – підпис дрібними літерами «L. Rakowski» [1].

У фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника ми виявили фотографію авторства Л. Раковського, наклеєну на велике паспарту (рис. 5). Це фотоколаж із 43 зображень історичних пам'яток Кам'яня-Подільського, кожне з яких має підпис. У центрі вгорі є напис («Z Kamińca»), а нижче на імпровізованому клаптику паперу – вірш поетеси Яніни Гурської «Do Jego Excelencyi Karola Niedzialkowskiego biskupa Lucko-Zytomierskiego», датований 1904-м роком. У лівому нижньому куті є фото Леона Раковського з його власноручним підписом. Уся композиція оформлена вишитим рушником із типовим подільським орнаментом [12].

Рис. 5. Фотографія-колаж

Високо оцінюючи зацікавлення Л. Раковського місцевими історичними пам'ятками, які він відображав у численних високохудожніх фотографічних роботах, у 1904 р. Подільське історично-архітектурне товариство обрало його своїм дійсним членом. Натхненний цією подією, він був одним із найплідніших його діячів, поповнював місцевий музей різними експонатами, переконував інших городян дарувати історичні цінності музею.

Л. Раковський був частим відвідувачем музейних експозицій, проводив екскурсії туристам і городянам [10, с.416]. Він подарував музею портрети Йосипа Ігнатовського, невідомої пані, літнього чоловіка в хутрянній папці, картини невідомого автора «Омовіння ніг католицькими монахами» та з образом жінки, яка годує груддю немовля [4 с.147]. Особливу цінність має поясний портрет гадяцького полковника І. Чарнища (1709-1715 рр.), який однією рукою тримає булаву, а іншою – суддівську лису, а одягнений у темно-зелений візерунковий жупан, червону оксамитову шубу, оточений темно-коричневим бобрювим хутром і підперезану слупьким поясом. Цей портрет Л. Раковський придбав у Києві на ринку та передав до музею у 1905 р. з дарчим підписом на зворотньому боці «Dla Kamienieckiego Historyczno-Archeologicznego Muzeum z własnych zbiorów ofiarował Leon Rakowski. 28.III.1905» [4, с.146].

Крім того, Л. Раковський був членом Кам'янецького вільного пожежного товариства і протягом 15 років членом-казначем Сирітського суду, за що був нагороджений орденом св. Станіслава 3-го ступеня [10, с.416].

Л. Раковський входив до кола інтелігенції Кам'яниці-Подільського, представниками якої були лікар та історик А. Ролле, О. Прусевич, фотограф і колекціонер М. Грейм, історик польської літератури Ю. Каленбах, які зробили великий внесок у культуру Кам'яниці і Поділля загалом [5]. Молодші члени цих родин створили свій гурток поціновувачів поезії. Леон Раковський також входив до гуртка молодих поетів. Дотепер у збірниках Оссолінеума (Польща) зберігається рукописний збірник «Кам'янецьке віршування та поетичний гурток...», до якого увійшли поетичні твори Л. Раковського, М. Грейм, Л. Каленбаха та ін. [5].

У 1885 р. Л. Раковський виступив з ініціативою провести у м. Кам'яниці-Подільському телефонний зв'язок. У червні 1889 р. Міністерство внутрішніх справ дало дозвіл на телефонізацію, а 12 травня 1890 р. телефонна міська мережа почала працювати [3, с.211], а вже у 1913 р. міська телефонна мережа налічувала 140 абонентів [8, с.308].

8 травня 1908 р., Л. Раковський продав частку свого домоволодіння родичці Марії Антонівні Раковській, що було зафіксовано в реєстрі Кам'янець-Подільського нотаріального архіву [9, с.66].

31 жовтня 1908 р. Л. Раковський помер від розриву серця. Згідно із заповітом, його дружина передала до місцевого музею чимало експонатів, серед яких барельєфний вид Кам'янецької фортеці, дві урни, що колись прикрашали карниз Кармелітського костелу, декілька чавунних ядер, кайданки із підземелля польського магістрату та ін. [10, с.416]. Також музею були подаровані численні фотографічні знімки видів і старожитностей Кам'яниці-Подільського, два гіпсові барельєфи з видом Кам'янецької фортеці, один з яких розфарбований, відзначений почесною відзнакою на місцевій виставці [10, с.416]. Загалом у Кам'янець-Подільському музеї, станом на 1909 р. було близько 600 предметів із колекції Л. Раковського, подарованих ним особисто чи за його бажанням [4, с.147].

Л. Раковський з пошаною ставився до української культури, про що, зокрема, свідчать деякі його художні роботи. Однією з таких є гіпсовий портрет Т.Г. Шевченка та серія із трьох листівок-фотоколлажів з нагоди 45-х роковин з дня смерті поета, які були надруковані в м. Кам'яниці-Подільському в 1906 р. [14, с.326]. На першій листівці (рис. 6) зображено колаж із портрета Т.Г. Шевченка,

барельєфа Турецької фортеці, кобзи, ліри, чавунних ядер, п'ятнадцятипроменевого сонця, двох панорамних сільських видів. Уся композиція обрамлена гілками черсаку. Поруч у лавровому вінку вміщено фігурну таблицю з написом польською мовою «Співцєви України Тарасові Шевченку від поляків Кам'янець». Поряд з портретом поета є рядки з поеми «Єретик». У нижній частині – напис «Кам'янець-Под» та прихований підпис Л. Раковського українською мовою. Листівка містить дати життя поета «1814-1861», дату роковин «45» та дубльовану дату латиною «XLV». На другій листівці також зображено колаж із портрета Т.Г. Шевченка, барельєф Турецької фортеці, кобзи, ліри, лаврового вінка з аналогічним написом попередньої листівки та рядків з поеми «Єретик» [6, с.524]. На третій листівці теж зображено колаж із портрета Тараса Григоровича Шевченка, обрамлений у вишиваний рушник, під яким розміщено квітковий вінок, стилізований під ліру та бандуру. Між ними у круглій розетці зображено лагінську цифру «XLV». Нижче у великому круглому щитку є напис великими літерами «Слава не поляже», а нижче: «Подільське українське товариство Просвіта». Глом для колажу слугує візерунковий килим і квіти бузку [7].

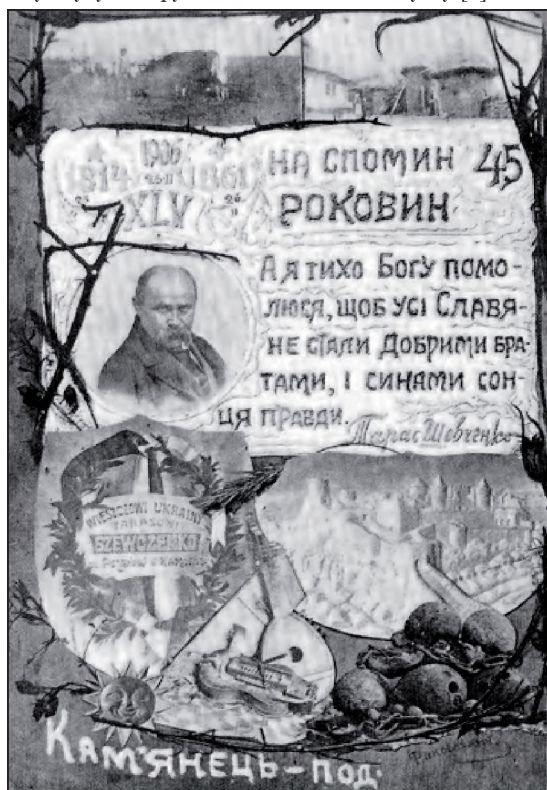

Рис. 6. Пам'ятна листівка в честь 45 роковин смерті Т.Г. Шевченка

У 1911 р. в Кам'янці-Подільському із нагоди 50-х роковин з дня смерті поета місцеве товариство «Просвіта» перевидало серію із вищевказаних листівок, але із виправленими датами роковин латинськими і римськими цифрами (рис. 7).

Рис. 7. Перевидана серія листівок в честь 50 роковин смерті Т.Г. Шевченка

За словами сучасника О. Прусевича, Л. Раковський був скромним любителем старовини із художньою іскрою в душі. На засіданнях товариства завжди жваво говорив про історію, постійно ходив у музей, куди часто приводив когось, щоб показати експонати та розказати про історію міста Кам'янець-Подільського. Він часто бігав вулицями, щоб сфотографувати якусь башту чи цікаву табличку. Також О. Прусевич писав, що за день до смерті Л. Раковського, був у нього в гостях, де вони обговорювали старі будівлі, таблички, башти та ін. [10, с.416].

У 1918 р. садиба Раковських зі всіма прибудовами і закладами стала власністю Хаїма Пейсатого, який купив її за 150.000 рублів [9, с.66]. У 1924 р. садиба була націоналізована і передана жилкоопу «Робос», і призвело її до занепаду разом із фотографічним павільйоном [9, с.8]. У 1926 р. вул. Троїцька, на якій знаходилась ця садиба, була перейменована на вул. Раковського, про що зафіксовано в акті обстеження домоволодіння по вул. Раковського 2, складеного 10 грудня 1926 р. У цьому ж акті також вказано, що допцата стеля в приміщенні фотографічного павільйону потребує заміни дощок, у закленій стіні стійки для рам – заміни, а цегляна частина – перекладки [9, с.54].

Садиба Леона Раковського по сучасній вулиці Зарванській отримала значні пошкодження у роки Другої світової війни 1939-1945 рр., а тому в післявоєнні роки двоповерховий будинок, що виходив західним фасадом на вулицю,

був перебудований. Сьогодні у ньому розташовано магазин «Ратуша». Інший будинок цієї садиби, в якому у першій третині ХХ ст. знаходився фотографічний павільйон, не зберігся [6, с.524].

Отже, меценат і фотограф Л. Раковський відіграв помітну роль у розвитку фотографічної справи, в культурному і громадському житті Поділля. Розуміючи важливість документальної фіксації унікальних культурно-мистецьких пам'яток історії Кам'янця-Подільського, він фотографував їх, а зображення часто використовував для поштових листівок.

Список використаних джерел:

1. Аукціон антикваріату Віоліті. Каменец-Подольський замок сувенірна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://auction.violity.com/42583025-kamenec-podolskij-zamok-suvenirna> – Назва з екрану.
2. Грамоти і похвальні листи Л. Раковського // Фонди К-ПДІМЗ, ДО д/п – 869-875, 899.
3. Єсюнін С.М. Міста Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / С.М. Єсюнін. – Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2015. – С. 211.
4. Ковалевська О. Портрети полковника І. Чарниша у зібраннях українських музеїв / О. Ковалевська // Український історичний журнал. – 2015. – С. 146-147.
5. Осетрова Г. Леон Раковський (1856-1908) Наші земляки / Г. Осетрова // Кам-Под. вісник. – 1993. – 8 грудня. – С. 3.
6. Осетрова Г. Леон Раковський: 1856-1908 / Г. Осетрова // Поляки на Хмельниччині: Погляд крізь віки : збірник наукових праць. – Хмельницький, 1999. – С. 522-525.
7. Приватна колекція фотографій Бабюка Д.С. (м. Кам'янець-Подільський).
8. Сикора Э.Ф. Лица Каменца-Подольского или те, кто творил историю «Цветка на камне», кто оказывал влияние на его судьбу, а также те, кому повезло увидеть своими глазами это неповторимое чудо природы и творение человеческой фантазии / Э.Ф. Сикора. – Харьков : Миськдрук, 2010. – 700 с.
9. Справа на домоводіння по Троїцькій, 2 // Фонди Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець», спр.395/5793, 116 арк.
10. Труды Подольского церковно историко-археологического Общества / под. ред. Е. Сецинского, Н. Яворовского. – Каменец-Подольск, 1911. – Вып. 11. – С. 415-416.
11. Флігелі житлового будинку по вулиці Зарванській №17-а, ХVІІ-ХІХ ст. Історична довідка // Фонди Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець», спр.2421, 18 арк.
12. Фотографія-колаж // Фонди К-ПДІМЗ. КФ д/п – 526.
13. Фотографія гімназистки // Фонди К-ПДІМЗ. КФ д/п – 208.
14. Яцюк В. Шевченківська листівка як пам'ятка історії та культури 1890-1940 / В. Яцюк. – К. : Криниця, 2004. – С. 326.
15. BibliotekaNarodowa. Sygn: Pocz.15000 [Електронний ресурс] / BibliotekaNarodowa. – Режим доступу: <https://polona.pl/item/janina-gorska,NzUxODUz/0/#info:metadata>.
16. Górska J. Poezye. Serya 2 / J. Górska. – Warszawa : Teodor Paprocki i S-ka, 1903. – С. 3.
17. Henryk Seweryn Zawadzki. Wyjazd do Kamiénca Podolskiego 1914 [Електронний ресурс] / Henryk Seweryn Zawadzki. – Режим доступу: <http://www.konskie.org.pl/2014/03/wyjazd-do-kamienca-podolskiego-1914.html> – Назва з екрану.

The article is devoted to the analysis of the life path of Leon Rakovsky and his creative work at the end of XIXth – at the beginning of XXth centuries. The limits of professional interests of Leon Rakovsky, the arrangement of a photographic pavilion, the publication of postcards with the views of the city are highlighted in the article. His participation in the public life of the city of Kamyanets-Podilsky is disclosed.

Key words: photo, postcard, photo-studio, Kamyanets-Podilsky, Leon Rakovsky.

Отримано: 22.12.2017